

Лапка О. Я.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

Пендюра М. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Сучасні збройні конфлікти суттєво відрізняються від традиційних війн минулого, набуваючи нових форм, методів та засобів ведення бойових дій. Вони характеризуються асиметричністю, гібридністю, розмитістю меж між воєнними та невійськовими методами впливу, активним використанням технологічних інновацій та широким залученням недержавних акторів. В умовах глобалізації та зростання міжнародних загроз такі конфлікти набувають все більшої складності, що зумовлює необхідність їхнього комплексного теоретико-правового осмислення.

Аналіз наукових джерел вказує на існування різних поглядів на сутність та зміст збройного конфлікту. Так, О. В. Сировий, А. С. Чураєв інтерпретують збройний конфлікт як гостру форму вирішення протиріч, що є відкритим озброєним зіткненням найчастіше на державному кордоні, пов'язаним із його порушенням, обмеженням суверенітету тієї чи іншої держави. Державний кордон як основну розпізнавальну ознаку збройного конфлікту визначає і С. Я. Бескоровайний [1, с. 121–122; 2, с. 59].

З позиції І. Арцибасова такі конфлікти перш за все характеризуються складністю соціально-правових відносин, що формуються між учасниками конфлікту під час збройного протистояння. Він акцентує на багатовимірності таких взаємодій, що охоплюють різні форми військової конфронтації, включаючи війну, міжнародні збройні конфлікти та збройні конфлікти міжнародного характеру. Особливий акцент вчений робить на масштабах, наслідках та структурних характеристиках такого конфлікту. При дослідженні сутності збройного конфлікту Е. Сміт акцентує увагу на безпосередньому акті збройного зіткнення, розглядаючи його як відкрите протиборство між воюючими сторонами із застосуванням озброєних сил. Він приділяє особливу увагу питанням контролю над територією, механізмам її управління в умовах конфлікту, а також тому, як ці фактори впливають на стратегічну динаміку воєнних дій [3, с. 17].

Під збройним конфліктом, С. Ф. Денисов та К. С. Кардаш пропонують розуміти, дії з вирішення національно-етнічних, релігійних та інших суперечностей із застосуванням засобів збройного насильства, за яких держава не переходить в особливий стан, визначений як війна, і не вводить режим воєнного стану в країні або на частині її території, а збройна боротьба не виходить за межі операційного напрямку [4, с. 109].

Аналіз наведених концепцій дозволяє зробити висновок, що збройний конфлікт є складним соціально-політичним явищем, що включає різноманітні форми відкритого протистояння між сторонами. Він може мати як міждержавний характер, пов'язаний із порушенням державних кордонів та суверенітету, так і бути наслідком складної системи соціально-правових відносин. Окрім цього, аспект контролю над територією та вирішення різних суперечностей також відіграють важливу роль у формуванні сутності конфлікту.

При дослідженні сутності збройного конфлікту важливим є розмежування понять «збройний конфлікт», «воєнний конфлікт» та «війна». Зокрема, в перших міжнародно-правових актах, які закріплюють норми міжнародного гуманітарного права, вживався термін «війна». Так, Гаазькі конвенції 1907 року містять положення щодо застосування норм права «на випадок війни». У Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 року використовується термін «війна». Ті самі положення закріплено у конвенціях, що стосуються правил ведення морської війни. У Женевських конвенціях 1949 року термін «війна» використовується разом із виразами «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) та «не міжнародний збройний конфлікт» (ст. 3) [5, с. 23].

Аналіз наукових дискусій з цього питання вказує на розмежування даних категорій та застосування гнучкого підходу до їх ідентифікації. Зокрема, до 1990-х років термін «збройний конфлікт» використовувався для позначення явищ, що мали менший масштаб, ніж війна. Однак із часом його значення зазнало розширення, оскільки далеко не всі численні збройні конфлікти, що відбулися протягом останніх десятиліть, можуть бути класифіковані як війни. Дослідники зазвичай наголошують на тому, що «другій половині ХХ століття, у зв'язку зі зміною підходу до розуміння терміну «війна», його неспроможністю охопити різні види збройних протистоянь, що не підпадають під це поняття, відбувається відмова від його первісного розуміння та набуває поширення термін «збройний конфлікт» [6, с. 188], а у міжнародному праві – міжнародний збройний конфлікт [7, с. 559].

Сьогодні межа відмінності між «війною» та «збройним конфліктом» є досить умовною. Вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і в нього входить поняття «війна». Проте не всі збройні конфлікти можна називати війною. Поняття «війна» вживається для позначення збройного протистояння між двома або декількома суверенними державами. Натомість, коли відбувається громадянська війна або народ чи нація борються за незалежність, застосовують термін «збройний конфлікт». Війна спричиняє зміну всього суспільства, а саме державні інститути починають виконувати специфічні функції, що зумовлені

війною. Під час збройного конфлікту не відбувається докорінна зміна всього державного механізму на військовий лад. Збройний конфлікт – це збройна боротьба між державами або між державою та антиурядовими військовими формуваннями [8, с. 8-9].

Відповідно, можна погодитись з тими дослідниками, які наголошують на тому, що міжнародний збройний конфлікт виникає тільки-но одна держава застосовує свої збройні сили проти іншої. При цьому, не мають значення ані інтенсивність, тривалість протистояння, ані оголошення (або не оголошення) війни, її визнання або невизнання. Враховується лише втілений в конкретні дії воєнний намір однієї держави стосовно іншої [9, с. 107-108].

У міжнародно-правових актах відсутнє тлумачення збройного конфлікту. Так, Перший Протокол Женевської конвенції, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, лише увів у обіг поняття «збройний конфлікт міжнародного характеру» [10]. Спроба визначення терміна «збройний конфлікт» знайдена в судовій практиці, а саме в рішенні Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, у справі «Тадіч», де зазначено, що збройний конфлікт має місце щоразу, коли держави вдаються до сили або коли відбувається тривале збройне зіткнення між урядовими силами й організованими збройними групами чи ж між такими групами всередині однієї держави [11]. Однак, дане трактування фактично говорить про збройні конфлікти не міжнародного характеру. Адже збройний конфлікт одночасно може бути як міжнародним, так і не міжнародним, що закріплено у рішенні Міжнародного кримінального суду у справі «Нікарагуа проти США» [7, с. 560].

Спробу тлумачення поняття «збройний конфлікт» здійснено і у національному законодавстві України: будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил (п. 33 підрозділу 2 розділу 1 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164) [12]; збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) (п. 7 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [13]). Аналіз даних положень свідчить, що збройний конфлікт розглядається перш за все як зіткнення між державами. В той же час на законодавчому рівні, на наш погляд, потребує уточнення поняття «ворогуючі сторони». Також необхідно погодитись з Л. І. Приполовою та Д. С. Риндич, які наголошують на дискусійному характері такої ознаки як застосування зброї. Адже при інформаційній війні чи кібервійні безпосередньо зброя не використовується [2, с. 61].

На основі аналізу національного законодавства, міжнародно-правових актів та наукових джерел можна зробити висновок, що збройний конфлікт має чіткі юридичні та фактичні ознаки. Основними з них є застосування організованих збройних сил, значна інтенсивність бойових дій, наявність протидіючих сторін,

сталість конфлікту, правове регулювання відповідно до міжнародного гуманітарного права, а також міжнародний або внутрішній характер конфлікту.

Сучасні збройні конфлікти суттєво відрізняються від традиційних воєн як за своєю природою, так і за механізмами ведення бойових дій, суб'єктами і впливом на міжнародну безпеку. Під впливом глобалізаційних процесів, розвитку технологій та змін у політичній та соціально-економічній структурі світової спільноти вони набули нових рис. Зокрема, характерними ознаками сучасних збройних конфліктів є:

- *мають асиметричний характер*. На відміну від класичних міждержавних воєн, сучасні збройні конфлікти характеризуються асиметрією сил та методів ведення бойових дій. У таких конфліктах можуть протистояти державні та недержавні актори, включаючи терористичні угруповання, повстанців, найманців або приватні військові компанії.

- *поєднують традиційні воєнні дії з не конвенційними методами боротьби*. Вони включають інформаційні війни, економічний тиск, кібератаки, маніпуляцію суспільною думкою тощо. Це ускладнює ідентифікацію сторін конфлікту та юридичне визначення їхніх дій.

- *вірізняються інтернаціоналізацією*. Значна частина сучасних збройних конфліктів відбувається у межах однієї держави, але має міжнародний вимір через залучення зовнішніх акторів. Інтернаціоналізація таких конфліктів відбувається через втручання третіх країн, постачання озброєнь, економічні санкції та дипломатичний тиск.

- *характеризуються широким застосуванням новітніх технологій*. Розвиток військових технологій – безпілотних літальних апаратів, автономних бойових систем, кіберозброєння та засобів електронної боротьби, значно змінив характер сучасних конфліктів. Військові дії все частіше ведуться у кіберпросторі, що дозволяє атакувати критичну інфраструктуру противника без застосування фізичної сили. Це спричиняє нові виклики для системи міжнародної безпеки.

- *спричиняють глобальний вплив на міжнародну стабільність та безпеку*. Сучасні збройні конфлікти часто супроводжуються масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права, включаючи атаки на цивільне населення, цілеспрямоване руйнування інфраструктури, використання заборонених видів зброї та порушення прав людини. Це спричиняє масштабні гуманітарні кризи, що супроводжуються потоками біженців, голодом, епідеміями та соціально-економічною деградацією цілих регіонів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що сучасні збройні конфлікти є багатофакторними явищами, що виходять за межі класичного розуміння війни. Їхня природа визначається комплексною взаємодією політичних, економічних, соціальних та військових чинників, що ускладнює їхню класифікацію та правове регулювання. Будучи складними, динамічними та багатовимірними явищами вони потребують нового підходу до їхнього аналізу, врегулювання та попередження. Це зумовлює необхідність модернізації

існуючого міжнародного гуманітарного права, посилення колективної безпеки та розробки ефективних механізмів протидії гібридним загрозам.

Список використаних джерел:

1. Безкоровайний С. Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 116–126.
2. Приполова Л. І., Риндич Д. С. Збройний конфлікт в Україні: доктринальний аспект і гібридні ознаки. *ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО*. 2019. № 3. С. 57-63. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/412b60a3-55b6-4d12-a5ee-ca42a6889157/content>
3. Ситник Г.П. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпека: курс лекцій. К.: ТОВ «САК ЛТД.». 2023. 92с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/f1eb24e2-deff-4a31-ad06-9848419f8d2c.pdf>
4. Денисов С.Ф., Кардаш К.С. Воєнний конфлікт: зміст та співвідношення з близькими поняттями. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2012. № 1 (2). С. 107–113.
5. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів: навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с.
6. Кузьмін Е. Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція : зб. наук. пр. Одеса, 2014. № 12, т. 2. С. 187–190.
7. Бехруз Х.Н. Поняття війни у міжнародному праві: проблеми концептуалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 558-561.
8. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 18 с.
9. Задерейко С.Ю. Поняття збройного конфлікту за нормами міжнародного права та національного законодавства України. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 125. С. 106-111.
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
11. Міжнародний трибунал ООН по колишній Югославії. Тадич (IT-94-1). URL: <https://www.icty.org/case/tadic/4>
12. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n367>
13. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.